

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כא, תש"ל

א געשאנקענעם פערד, קוקט מען ניט אין די ציין (שלום כץ, "פון פאלקס מויל", עמ' 5); ; סוס גתן במתנה שניו מי מנה? ... (ע' גולנפול, "לקסיקון הפולקלור", סי' 935); ; ע"י פ' טורברג, כתבי, "משלי עם", סי' 97; ; "ב"צ אמתי, "ספר המשלים", עמ' 180; ; "כהן, "זה לעומת זה" סי' 951

(המשך יבוא)

ראובן מירקין

להשלמת הנמצא במילונים

(המשך)

מחלת נפש (תרכ"א)

"הוא אשר דברתי: מחלתך מחלת נפש היא, השגעון אשר בו תנהג ברצותך לרפא מחלת נפשות בדרך עקש, ותשכח תורת רופאי הומעפאטיא" (אברהם מאפו, עיט צבוע, חלק שני, ווילנא תרכ"א, פרק ז' "בית נחמיה", עמ' 78).

(תרכ"ב) "איש כזה אשר בשלכת, חולה הוא במחלת-נפש" (שלום יעקב אברמוביץ [מנדלי מוכר ספרים], למדו היטב, ורשא 1862, עמ' 39)¹.

* מי שבידו עדות קדומה יותר מן המובאת כאן למלים ולצירופים הנדונים, ייטיב לעשות, אם יעמידנו עליה, ונביאנה משמו.
1. מר מ' מדן העמידני על הצירוף "חולי הנפשות" שב"משנה

"בערך חצי שעה אחרי כן התעטף המגיד בטליתו וישם מעילו עליה מלמעלה ומטפחת האף קשר סביב צוארו" (יל"ג, שני ימים ולילה אחד בבית מלון אורחים, ווארשא תרל"ד, עמ' 39. סיפור זה נדפס לראשונה בשנת תרכ"ח או בשנת תר"ל. ראה יוסף קלוזנר, "הסטוריה של הספרות העברית החדשה", כרך רביעי, מהד' שלישית, עמ' 413).

נקודת ראות (תרכ"ו)³

"בתשובתי אמרתי כי אין לאסור את התלמוד וכי הוא

תורה של הרמב"ם: "בני אדם שנפשותיהם חולות מתאזים ואוהבים הדעות הרעות... ומה היא תקנת חולי הנפשות. ילכו אצל החכמים שהן רופאי הנפשות וירפאו חליים" (הלכות דעות ב, א). — ב"אצר המונחים הפלוסופיים" של יעקב קלצקין, בערך חלי (עמ' 304), מובאות בין השאר עדויות אלו: "והיתה התורה רפואה לחולה כזה מחליי הנפשות ומדוי המדות" (חובות הלבבות, עבודת ה' ב); "כן מרפאים הדעות הרעות אשר הם חליי הנפש האנושי בהפך אשר בקצה האחרון" (מורה נבוכים ג, מו). תן דעתך להקבלה שבין חליי הנפש, חליי הנפשות ובין מחלת נפש, מחלת נפשות שבמובאה מ"ע"ט צבוע".

2. ראה "לשונונו לעם", קונטרס קצ"ה (טבת-שבט תשכ"ה),

עמ' 87.

3. ע"פ המצוי בלשונות אירופה, כגון point of view,

Gesichtspunkt, point de vue וכיו"ב.

יביא עוד הרבה תועלת, אם ישדדו ויפתחו אותו מנקודת
הראות המדעית" (אברהם אורי קובנר, התנצלות,
"המליץ" שנה שישית, גיליון 28 מיום כ"א באב תרכ"ו,
עמ' 438).

ספרות (תרכ"א—תרכ"ב)

"וזה כל ישעי וכל חפצי כי יהיה ה' עמדי ועצתו תנחני
תמיד להרים קרן לשוננו וספרותנו, ובקהל בוני הלשון
תחד גם כבודי" (א"ב גוטלובר, תרגום "ממצרים" מאת
לודוויג אוגוסט פרנקל, וינה תרכ"ב. המובאה לקוחה מתוך
"הקדמת המצתיק", שבסיימה רשום התאריך: י"ב אלול
תרכ"א).

א' אבן-שושן, במילונו החדש, אינו מביא כל מובאה
לשימושה של מלת "ספרות" בהוראת 'כלל היצירות בכתב
ובדפוס' וכו'. במילון בן-יהודה, עמ' 4192, באות עדויות
לשימוש זה מתוך ארבעה חיבורים: "אור בקר" מאת מ'
פלונגיין (יצא בשנת תרכ"ט), "שלום על ישראל" מאת
א' צווייפל, חלק ג', "השקפה לטובה" (יצא בשנת תר"ל),
"מוסדי ארץ" מאת קלמן שולמן (יצא בשנים תרל"א—
תרל"ז) ו"ממצרים" הנזכר למעלה, עמ' 91: "הספר הזה
נודע ומפואר בקורות הספרות (געשיכטע דער
ליטעראטור) בשם כוזרי". ספר זה יצא, כאמור, בשנת
תרכ"ב. באותה השנה עדיין לא נפוץ שימושה של מלת
"ספרות". בסיפורו של ש"י אברמוביץ "למדו היטב" (הוא
הנוסח הראשון של "האבות והבנים"), שיצא בשנת תרכ"ב,

משמשת שש פעמים בגוף הספר המלה „ספרה” בהוראת
‘ספרות’ (בעמ’ 28, 29, 30, 31), ופעם אחת המלה
„ליטעראטור” (בעמ’ 28); ואילו בהקדמת המחבר
באה פעם אחת המלה „ספרות”: „גם הצעיר מחברת
האנשים התמימים יבין, כי חובה מוטלת עליו להועיל
בכל נפשו להממשלה ולעם ארצו במעשה הטוב הזה, לא
יבינו, או אינם אובים להבין, רק הסופרים תאבי ישנות
האלה, אשר בכל האשפתות וגלי דומן תתנוצץ לעיניהם
מרגלית, אף אמנם כי לא תביא כל תועלת לספרותנו
הקדושה כמו שלא תועיל להתרנגול במשל החכם קרילאוו”
(עמ’ 4). בנוסח השני של „האבות והבנים”, שיצא בשנת
תרכ”ח, משמשת המלה „ספרות” בלבד (תשע פעמים).

התרוצצותן של שתי המלים „ספרה” ו„ספרות” באה
לביטוי בשני מילונים, שיצאו בשנת 1880. במילון הרוסי-
עברי של יהושע שטיינברג מתורגמת המלה *literatura*
במלים „ספרה, דְּבַר־סֵפֶר”. במילון העברי-גרמני של משה
שולבוים, בערך „ספר” (עמ’ 186) נאמר: „ספרות,
ליטעראטור; ספרותי, ליטעראריש”.

הייתה מחלוקת בשאלה מי חידש את המלה „ספרות”.
ראה יוסף קלוזנר, „הסטוריה של הספרות העברית החדשה”,
כרך רביעי, מהד’ שלישית, עמ’ 156; כרך חמישי, מהד’
שנייה, עמ’ 336. קלוזנר מזכיר את דבריו של שלמה
מנדל קרן בעניין זה, וראוי להביאם כאן בשלמותם:
„בין המון המלות המלאכותיות החדשות והמבטאים השונים
שנבראו ונתחדשו בשפת עבר ע”י סופרינו הנכבדים בימינו

אלה... תתחשב גם המלה ספרות ספרות (או צ"פ תהלים
 ג"ו ט' ספרה). לפי זכרוני היה הראשון אשר חדשה מדעתו
 והביאה בקהל ישראל הרה"ח הישיש אב"ג נ"י; הוא נתן
 לה מהלכים במאמריו בה מליץ ומפי כתביו נתקבלה
 בסבר פנים יפות בכל ארבע כנפות הארץ, ובלי ספק לא
 תזוז לעולם. וגם אני אינני בא לערער עליה, כ"א להתראות
 לחוקרי ותולדות לשון קדשנו, כי זה לפני שנים כבירות
 השתמש בה אחד מסופרי ישראל, כי הנה בנספחות הנמצאות
 בסוף ספר "עומר השכחה" ה"ה פירוש נפלא לס' משלי
 להחכם המופלא אברהם גבישון (הוצאת נכדי, דפוס ליוורנו
 שנת 1748 ה"א תק"ח) יספר בן המחבר ר' יעקב גבישון
 על אדות בנו החכם המדקדק והמשורר אברהם שמת
 בבחרותו, ויאמר עליו (דף קכ"ז ע"ב) בזה"ל: "...היה
 סופר מהיר בכתיבת ישראלים גם ישמעאלים, כי כתב
 ספרים רבים בכתיבת הישמעאלים ברפואה וכו', ושמח
 [במקור: ושמא — ר"מ] על הבקיות בספרות" וכו'
 עכ"ל. הס' עומר השכחה הוגה בכ"י עוד בשנת תנ"ו עז
 לאלקים, כעדות המו"ל, ודברי ר"י אביו כתובים סמוכים
 ותכופים לה; וא"כ הרי לפנינו ראיה ברורה שזה כמאתים
 שנה השתמש אחד הסופרים המעולים בשם ספרות!
 עד כאן דבריו של מנדלקרן. ואולם "ספרות" כאן אינה
 אלא מלאכת הסופר (וזה הוראה המשמשת בלשון ית"ב),
 כמסתבר גם מהמשך המובאה: "ושמא על הבקיות בספרות
 ובשיקול הפסוקי' היה מתאונן הנביא איה סופר איה
 שוקל" (ישע' לג יח). יוצא אפוא שמלת "ספרות" בהוראת
 'ליטעראטור' חידושה של ספרות ההשכלה היא.